

Nada Ivanetić

OSMRTNICE NA STANDARDU I ČAKAVSKOM VARIJETETU

dr. Nada Ivanetić, Ekonomski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 26. studenog 1996.

UDK 393(085):808.62-087+800.853

U članku se analiziraju žanrovi osmrtnica (obavijest o smrti, posljednji pozdrav, zahvala, sjećanje) na hrvatskomu književnom jeziku i čakavskom supstandardu. Koristeći metodologiju pragmalingvistike i lingvistike teksta određuju se njihova konstitutivna obilježja, struktura i tipični jezični oblik. Budući da su standard i njegov čakavski varijetet u stalnom kontaktu, ovaj se opis osmrtnica može smatrati kako prilogom opisu jezika u kontaktu tako i opisu žanrova koji se u jednome složenom jezičnom sistemu paralelno koriste.

0. Uvod

U otklonu od strukturalizma lingvistika se, između ostaloga, okrenula istraživanju uporabnih komunikacijskih žanrova¹. Naime, novonastale pragmatički orijentirane discipline svoj su smisao vidjele i u tome da njihova istraživanja budu prilog svladavanju komunikacijske prakse. Istraživala se prije svega izravna komunikacija u asimetričnim situacijama za koje se iz iskustva znalo da za velik dio sudionika predstavlja problem. Ubrzo su se istraživanja proširila i na pisanu komunikaciju pa je danas tzv. žanrovska lingvistika (*Textsortenlinguistik*) legitiman pravac lingvistike teksta. Ona polazi od pretpostavke da društvenim obrascima djelovanja odgovaraju obrasci na formalnom i jezičnom planu - žanrovi. Kao oblici prenošenja smisla oni su kompleksne jezične radnje koje povezuju konkretan cilj, situaciju i jezični izraz, pa su stoga uvijek kulturni fenomen - njihov sadržaj, strukturu i jezik određuju parametri konkretne kulturne zajednice. Budući da su svrha i situacija konstantne, to se vremenom odražava u ustaljenim kompozicijskim i

1. Kritičari novih lingvističkih pravaca ovakvo otvaranje prema komunikaciji i opis njezinih tipova smatraju trivijalnim. No, on nije trivijalan ne samo zato što su komunikacijski oblici s kojima se svakodnevno susrećemo - kao što su to pokazale etnometodološke analize jezičnoga djelovanja - naročito kompleksni, nego i zato što su oni historijske tvorevine, što su dio jezične i socijalne kompetencije i zato pojave na kojima su osobito vidljive veze jezika i društvenih struktura (usp. Kallmeyer 1986:8).

jezičnim obrascima žanrova, što s jedne strane rasterećuje komunikaciju jer - nudeći isprobane obrasce i strategije - reducira njezinu kompleksnost, a s druge pridonosi reproduciranju kulturno-specifičnih modela.

Pragmatička orijentacija uključuje bavljenje svim oblicima i idiomima komunikacije, znači i dijalektima i dijalektalnim žanrovima. Predmet je ovoga rada kontrastivna analiza osmrtnica na standardnom hrvatskom jeziku i čakavštini/čakavskom podsustavu riječke okolice.

Kako je svaki standard dijasustav, to su njegovi podsustavi s njim u stalnom kontaktu, pa se taj odnos može smatrati jednim oblikom odnosa jezika u kontaktu. Budući da se u riječkom *Novom listu* redovito objavljuju i osmrtnice na čakavštini, pruža se prilika za usporedbu strukture i jezičnog izraza "paralelno korištenih žanrova" (Steger 1984:192).² Takva usporedba omogućuje uvid kako u ono što je zajedničko tako i u ono što je različito i po čemu se žanrovi podsustava razlikuju od standardnih. U tom se smislu ovaj rad razumije kao pragmatički orijentiran prilog istraživanju intrajezičnih kontakata.

Analiza se zasniva na korpusu standardnojezičnih i čakavskih osmrtnica. Prvi se sastoji od primjeraka žanra objavljenih 1994. godine u 5 hrvatskih dnevnika: *Glas Slavonije* (GS), *Novi list* (NL), *Slobodna Dalmacija* (SD), *Večernji list* (VL) i *Vjesnik* (V), a drugi od onih objavljenih na čakavštini u *Novom listu*.

U našem je kulturnom krugu jedan od najčešćih načina obavješćivanja o nečijoj smrti osmrtnica u novinama, pa je ovaj žanr prema mediju oblik javne komunikacije.

Na osmrtnice recipijenti (rodbina, prijatelji i znanci) reaguju ne samo uobičajenim individualnim usmenim/pisanim kondoliranjem, već i javnim pozdravima i sućutima, na kojima se obitelj nakon sahrane često javno zahvaljuje. Nakon stanovita vremena (obično na godišnjicu smrti) obitelj i prijatelji se - opet javno - sjećaju umrle osobe objavljivanjem oglasa u rubrici *Sjećanja*. Na taj način različiti tipovi osmrtnica stvaraju svojevrstan lanac u kojem međusobno ostvaruju sintagmatske odnose, a svaki pojedini žanr dobiva i neka dijaloška obilježja. Naime, pozdravi/sućuti su reakcije na osmrtnice, zahvala je vrsta odgovora (doduše ne samo) na sućuti i završna replika, dok sjećanja ni vremenski ni sadržajno nisu dio ovoga dijaloga, već neka vrsta epiloga.³

2. Steger se zalaže za širenje istraživanja povijesti (njemačkog) jezika uključivanjem povijesti komunikacije, koja bi povezivala povijest žanrova i povijest funkcionalnih varijeteta. To uključuje i bavljenje komunikacijom - i žanrovima - na latinskom, koji je dugo vremena bio jezik javne komunikacije. Na taj su način paralelno postojali žanrovi na latinskom i njemačkom jeziku. No, misao o "paralelno korištenim žanrovima" može se primijeniti na sve jezične sustave i njihove podsustave koji su - govoreći Stegerovim jezikom - paralelni sustavi svaki sa svojim žanrovima, što se samo djelomično poklapaju.

3. Brinker (1985:127) npr. pismima koja - slično kao i osmrtnice - očito stoje u uzročno-posljedičnom odnosu odriče dijaloški karakter, jer su i jezično i komunikacijski zaokružene jedinice, dok je pismo za Emerta (1979:62) s obzirom na pravac komunikacije neobilježeno - ono, doduše, najčešće ima dijaloške karakteristike, ali isto tako može biti i jednosmjerno.

1. Situacija i oblik

Osmrtnice se u hrvatskim novinama tiskaju među oglasima⁴ od kojih se izdvajaju nadnaslovom *obavijest o smrti* (NL,VL), *umrli* (SD), odnosno redakcijskim izrazima sućuti (CS) i grafičkim oblikom (V).⁵ Na taj se način čitalac odmah informira o sadržaju i temi i evocira odgovarajući kognitivni okvir i s njim povezana znanja.

Grafički se osmrtnice oblikuju na nekoliko načina: kao kratak tekst s grafički izdvojenim imenom pokojnika, najčešće s fotografijom, a od ostalih simbola javljaju se križ ili (mnogo rjeđe) palmina grančica. Međusobno se osmrtnice odvajaju crnim okvirom ili crtama.

2. Funkcija i struktura

Kao i svaki drugi tekst, tako se i osmrtnice mogu analizirati na više razina - na planu komunikacijske (ilokutivne) funkcije, na sadržajnom (propozicionalnom) i formalno-jezičnom planu. Na taj se način mogu uočiti tipična konvencionalna obilježja nekoga žanra ali i otkloni od uobičajenoga obrasca.

Na funkcionalnoj (ilokutivnoj) razini osmrtnice osim obavijesti da je umrla osoba X redovito sadrže i informacije o pogrebu i pošiljaocu poruke. Uz ove konstitutivne komponente vrlo su česti dijelovi obavijest o održavanju mise zadušnice i formula o mirnom počinu (*Počivao/la u miru Božjem*). Na osnovi tih elemenata osmrtnica se može svrstati u kategoriju informativnih tekstova, jer adresatu daje do znanja da ga želi informirati (Brinker 1985:98).

2.1. Namjera pošiljaoca i komunikacijska funkcija obavijesti izražava se performativnom formulom *javljam žalosnu (tužnu/najtužniju) vijest; obavještavam; izvješćujemo*. Propozicionalni sadržaj - da je umro X- formulira se glagolima i sintagmama u perfektu: *X je umro; X nas je (zauvijek) napustio/ostavio; sklopio/zaklopio svoje (umorne) oči; X je (blago u Gospodinu) preminuo; X je napustio ovaj svijet; prestalo je kucati (plemenito) srce X-a; smrt/sudbina je odnijela/otrgla X-a; X je predao Bogu duh svoj; X se preselio u život vječni*.

Neki od ovih sinonima glagola *umrijeti* javljaju se samo u ovom žanru: *blago u Gospodinu preminuti, zauvijek zaklopiti svoje umorne oči, predati Bogu duh svoj*.

2.1.1. U čakavskim se osmrtnicama za obavještavanje o smrti koriste sljedeći izrazi: *javljam(o)/žalosnu/tužnu vijest/avizujemo* (Poljane)⁶, dok se na smrt referira ili glagolom *umrijeti: X je umrl, zavavek zaspala* (Lovran, Viškovo), *zaprla je zavavek oče* (Kastav) / *zaprla svoje umorne oči* (Lovran), *nas je zavavek napušćal* (Hreljin) / *za vavek napustil* (Kastav, Viškovo), *prestalo kucat srce X-a* (Zamet), *šla* (Brešca), dok se

4. Osim u *Vjesniku*, gdje se očito smještaju prema raspoloživom prostoru.

5. Svaka novina ima svoje standardizirane obrasce, a odstupanja se tiču veličine prostora i tipa slova.

6. Kao što ni standard nije homogen, tako to nije ni dijalekt. Budući da se u *Novom listu* tiskaju osmrtnice za riječku okolicu, one su odraz mjesnih govora. Zato će se izrazi koji se ponavljaju u svima i koje se može smatrati zajedničkim navoditi bez oznake mjesta, dok će mjesne varijante biti označene u zagradi. Tako se u navedenom primjeru oznaka *Poljane* odnosi samo na izraz *avizujemo*.

formulacije *kako je skromno živela, tako je skromno i šla va 81. lete* (Brešća) i *danaska, 20. sječnja, zgubil san moju lipašnu divojku z Belvedera* (Rijeka) mogu interpretirati kao pokušaji otklona od stereotipa.

2.1.2. Ime je najvažniji dio osmrtnice. Osim imena i prezimena nekad se navodi titula, a ispod imena nadimak, zanimanje, za žene djevojačko ime, očevo ime, mjesto stanovanja/porijekla, muževo ime/zvanje/zanimanje, datum/godina rođenja ili različite kombinacije ovih podataka (*XY, Done, sin Frane, rođ...., hrvatski vojnik*).

2.1.2.1. U čakavskom se korpusu uz ime pokojnika često javlja nadimak X-a (*Fana Pavličeva; X (Marijetin)*), za žene djevojačko ime i to u obliku *rojena* (Brešća, Kastav), i skraćeno kao *rođ.*, dok su zanimanja/funkcije izuzetno rijetke: *nautički inšpektor, pomorski kapitan* (Kostrena).

2.1.3. Obavijest o smrti obično sadrži i podatke o:

- emocijama izazvanima smrću: *tužnim srcem / tužna srca i s bolom u duši; s tugom u duši i (neizmjernim) bolom u srcu; prepuni boli i tuge; u dubokoj/ neizmjernoj boli/tuzi; duboko potreseni/ožalošćeni; skrhani/shrvani/slomljeni (najdubljim) bolom; u žalosti*.

Emocije se u čakavskom tematiziraju na sljedeći način: *va velikoj boli* (Opatija)/ *tuge* (Kastav); *va veloj / dubokoj žaloste* (Viškovo, Rukavac) / *tuge* (Viškovo, Kastav); *va vele tuge* (Tirsat) / *tuge i bole* (Lovran); *va teškoj bole i tuge* (Matulji); *va najvećoj žalosti* (Volosko); *s duboken bolon* (Zamet); *tužnega srca* (Lovran, Vela Učka) / *tužnin / žalosnen srcen* (Zamet) / *žalosnega srca* (Brešća, Viškovo) / *tužnim srcem* (Matulji, Viškovo, Volosko); *žalosni* (Rukavac).

- krugu adresata: *javljamu rodbini, prijateljima i znancima*, odnosno: *javljamu semu rodu, prijateljuna i poznaten* (Kastav)/*soj rodbine, prijateljen/prijateljona i znancom/poznaten* (Viškovo, Zamet) / *sen prijatelen, rodbine i znancen* (Lovran) / *soj rodbine, prijatelon i poznaten* (Matulji, Brešća) / *soj rodbine i sen onen ki su je poznali (ki su poznali našu dragu mamu)* (Viškovo) / *sen pozanten* (Opatija) / *sen* (Zamet).

- odnosima s pokojnikom: *moj/naš otac/sin/prijatelj...* Oznake odnosa obično se kombiniraju s nekim izrazom pozitivnoga emocionalnog stava - *naš dragi/voljeni/najmiliji/(pre)mili/nezaboravni/plemeniti otac...*, a nerijetko se ti afektivni epiteti i gomilaju: *naš dobri i plemeniti; naš voljeni i nezaboravni/neprežaljeni/poštovani; naš neizrecivo voljeni; moj dragi i neprežaljeni; naša draga i plemenita, nikad prežaljena; naš najvoljeniji, jedini*.

I u čakavskim se osmrtnicama odnosi s pokojnikom izražavaju na isti način: *naš muž/tata/ćaća* (Viškovo); *moja mat...* . Leksik iz ovog kompleksa zanimljiv je i stoga što odražava širok spektar dijalektalnoga nazivlja za rodbinske odnose: *nono*,

prekonono (Lovran, Rukavac) / *bisnono* (Matulji), *tastina* (Matulji), *sekrva* (Lovran, Poljane, Zamet), *kunjado*, *prvi kujin* (Kostrena). I ovdje se takav leksik kombinira s afektivnim pridjevima od kojih je najčešći *drag*, *dobar*, *voljen* (*naša draga mama...*, *moja dobra mać, naš voljeni muž...*), a intenzifikatori (superlativi ili nizanje pridjeva) u korpusu su zastupljeni po dva puta (*naš najdraži / dragi i dobri / dragi i nikad prežaljeni muž...*).

- o okolnostima smrti: *nakon (duge/kratke i teške) bolesti; blago u Gospodinu (okrijepljena svetim sakramentima); blago i tiho; tiho (kao što je i živjela); iznenada i neočekivano; shrvan teškom bolešću; tragično (u prometnom udesu); nesretnim slučajem; nasilno; iscrpljena i umorna ovozemaljskom golgotom.*

Za ovaj aspekt se u čakavskom koriste sintagme: *potle duge i teške boli* (Matulji), *od duge i teške boli* (Rukavac), *nesrično, iznenada, najedanput* (Zamet), *skromno (kako je skromno živjela, tako je skromno i šla)* (Brešća).

- datumu i mjestu smrti/životnoj dobi: *u srijedu 06. siječnja u 86. godini života*. Čakavske osmrtnice rjeđe navode datum smrti, a češće životnu dob: *va 73. lete* (Kastav, Lovran, Matulji, Viškovo, Zamet) / *va 76. letu* (Jelenje, Lovran, Trsat, Viškovo, Zamet) / *va 91. lete življenja* (Zamet); *va proleću svojega života, va sedmin lete* (Lovran).

Svim navedenim elementima osmrtnice mogu i početi, tj. oni služe i kao uvodni signali. Datum / životna dob isključuju, međutim, kombinaciju s oznakom kruga adresata i izrazima emocija: *dne 2. 4. 1994. u 74. godini života iznenada je umro naš...*

2.2. Dok je tema u obavijesti o smrti vremenski bila orijentirana prema prošlosti, dotle je najava pogreba nužno usmjerena prema budućnosti. Ona sadrži podatke o datumu, satu i mjestu održavanja pokopa, koji se ponekad nadopunjuju tehničkim detaljima: *Prijevoz do X je osiguran; Autobus kreće s trga u X u Y sati.*

Kod nesreća ili smrti izvan mjesta boravka najavljuje se još jedna obavijest s točnim datumom pogreba: *Vrijeme/datum pogreba objavit ćemo naknadno.*

Na pogreb se referira imenicama / imenskim sintagmama *pokop, ukop, pogreb, sahrana, sprovod, posljednji (tužni) ispraćaj, žalosna povorka, oproštaj, kremacija, polaganje urne* ili rjeđe glagolima *ispratiti (ispratit ćemo ga)* ili *oprostiti se (oprostit ćemo se od nje/s njom).*

U ovom se kompleksu navodi i mjesto i vrijeme služenja mise: *Sveta misa zadušnica / sveta zadušna misa služit će se...*

Uz obavezne obavijesti o smrti i pogrebu neke osmrtnice sadrže i molbe/sugestije o ponašanju/postupcima koji u nekoj mjeri odstupaju od uobičajenih. One se odnose na okolnosti/način kondoliranja: *molimo za tihu sućut; moli se / molimo biti oprošteni od posjeta žalovanja (SD); žalovanje primamo na mjesnom groblju ili*

želju da se ne donosi cvijeće, odnosno da se sredstva za cvijeće upotrijebe u neku drugu svrhu: *umijesto vijenaca/cvijeća molim(o) (uplatiti) priloge u dobrotvorne svrhe / za akciju x / u fond x / Ligi za borbu protiv raka / za...*

Tematiziranjem preferencija pošiljaoca u središte pozornosti dolazi adresat kojega se upućuje na željeni način ponašanja. Ovakvi apelativni segmenti time odudaraju od tona prethodnoga informativnog teksta, gdje je osnovna tema izvještavanje o smrti i pokopu. No, oni ipak nisu nekoherentni, jer i vijenci i kondoliranje pripadaju relevantnim aspektima okvira umiranja.

2.2.1. Pogreb se u čakavskim osmrtnicama najavljuje datumom (rjeđe danom), satom i mjestom održavanja, a za sam čin koristi se ili imenica *sprogod: sprogod je / će bit* (Lovran, Vela Učka, Viškovo, Volosko)⁷ ili glagol *sprogodit (sprogodit ćemo ga* (Rukavac) ili sintagma *zadnji put ćemo se oprostiti (od našega dragoga Zvonkota / pokojnoga* (Kastav)).

Oznake dana su rjeđe: *(sprogod je) pundejak* (Kastav, Opatija, Viškovo) / *ponedejak* (Lovran, Viškovo) / *pondejak* (Rukavac), *sredu, četrtak, sobotu* (Brešca, Kastav, Viškovo) / *subotu* (Viškovo), u *subotu* (Kukuljanovo, Viškovo).

Sati se navode u sljedećim oblicima: *na tri ure zapolnin* (Lovran), *na četire ure zapolne* (Matulji), *na četire i pol zapolne* (Kastav, Viškovo), *na pet ur zapolne* (Kastav) / *pet uri zapolne* (Kukuljanovo), *na pet i pol ur zapolnen* (Zamet).

Rijetke su kompletne oznake: *utorak, 14. febraja, 95. leta na pet ur zapolne* (Matulji); *21.7.1995. leta* (Lovran); *27. jenara 95.* (Matulji).

Mjesto pokopa označava se s: *na cimiteru va Kastve/Viškove/Zametu / va Pojanah / na Volosken / pul Matuj / Rukavce; na lovranskin cimiteru / na kastafskenu / matujskenu cimiteru / na trsatsken cimiteru / va cimiteru Kostrena; na grobje va Kastve / na zametsken grobju; z crekvi na Breze / s kapeli na cimiteru Brešca (z kapelice na cimiteru va Brešcah).*

2.3. Završna fakultativna formula osmrtnice glasi *Počivao/la u miru (Božjem) / Pokoj vječni daruj mu Gospodine* ili *Laka mu/joj crna zemlja / Neka mu je laka zemlja*. Ovi stereotipi ponekad se proširuju atributom *hrvatski (hrvatska zemlja)* ili zavičajnim oznakama *primorski, slavonski (Bila mu laka primorska zemlja)*.

Ponekad se u inače homogene i kao priopćenja formulirane tekstove osmrtnice, gdje se o pokojniku izvještava u 3.l.sg., mijenja perspektiva i pošiljalac se izravno obraća umrloj osobi: *Tebe i tvoju beskrajnu ljubav (i dobrotu) nikad nećemo zaboraviti*. Takve su završne formule po svom ilokutivnom (funkcionalnom) karakteru zahvale pokojniku za ono što je učinio za pošiljaoca i/ili obećanja da ga se neće

7. Vrlo se često u ovom kontekstu još jedanput navodi o čijem je pokopu riječ, pri čemu se na umrloga referira izrazom *pokojni/pokojna: sprogod dragoga nam pokojnoga* (Matulji) / *drage nan pokojne* (Lovran) / *našega dragoga pokojnika* (Matulji).

zaboraviti, čime mu se još jedanput odaje priznanje i naglašava gubitak pošiljaoca - da pokojnik nije bio tako izuzetan, gubitak ne bi bio tako velik.

Takvi se dijaloški dijelovi kojima se pošiljaoci izravno obraćaju pokojniku, iako rjeđe, mogu naći i u čakavskim tekstovima: *Kako reć "hvala" za so dobro ko si nan dal, za so poštovanje i vavek lepu besedu. Falit ćeš nan dragi tata i nono* (Matulji).

No formula *Počival va miru Božjen* (Kukuljanovo), *Lahka mu zemlja* (Kostrena), koja ili prethodi oznaci pošiljaoca ili je završni signal mnogo je rjeđa nego u osmrtnicama pisanim književnim jezikom.

2.4. Završni je signal osmrtnice oznaka pošiljaoca. Tu formulacija seže od jednostavnoga *obitelj* do opširnog nabranjanja imena i stupnja srodstva. Ovaj se drugi tip najčešće kombinira s epitetom (*duboko/zauvijek/vječno*) *ožalošćeni/tugujući/neutješni/unesrećeni*. Manje su frekventni: *tuguju/ žalosni / s tugom i poštovanjem njegovi najmiliji / s tugom i ljubavlju / vječno u tuzi / uvijek tužni / uvijek zahvalni / u dubokoj tuzi ostaju / mole za sućut*.

2.4.1. Oznaka pošiljaoca završni je signal osmrtnice, koji se kombinira sa sljedećim izrazima: (*za njin*) *tuguju* (Brešca, Kastav, Lovran) / *tugujući* (Viškovo) / *rastuženi; žaluju / žalosni* (Matulji, Poljane, Viškovo) / *ožalošćeni*. Pošiljaoci se obično identificiraju odnosom s pokojnikom i imenom, pa se i ovdje još jednom učestalo javljaju oznake srodstva: *žena X, dica X, zeti X, nevesta X i vnuki* (Kostrena) / *unuki* (Kastav, Viškovo) / *hćeri z familijami* (Matulji) / *sini z svojimi familijami i vnuka X i sa druga rodbina* (Lovran, Matulji, Rukavac, Volosko), *sestri* (Matulji), *vnuki s muži i ženami* (Lovran), *cela familja* (Zamet).

2.5. U osmrtnicama, dakle, postoji osnovna, minimalna sadržajno-funkcionalna struktura, koja se može proširivati novim, također konvencijama zadanim dijelovima (u shemi navedenima u zgradama):

(OBAVIJEST o smrti:

konvencionalni izraz emocija / krug adresata / okolnosti smrti / datum / dob pokojnika
/ odnos s X)

IME

NAJAVA POGREBA:

datum, mjesto / upućivanje na naknadnu obavijest (tehnički detalji)

(NAJAVA MISE: vrijeme i mjesto)

(MOLBA: tiha sućut / bez vijenaca...)

(ŽELJA: mir / laka zemlja)

(ZAHVALA pokojniku / OBEĆANJE da neće biti zaboravljen)

POŠILJALAC

2.6. Varijante

Model nekoga žanra omogućuje nam da - među ostalim - na osnovi tipičnih ostvarenja prepoznamo odstupanja i varijante. Varijante se razlikuju po komunikacijskim funkcijama a to se, opet, odražava u njihovoj strukturi i jezičnom obliku. Kod osmrtnica se kao varijante javljaju naknadne i službene osmrtnice.

U čakavskom imamo varijantu naknadne, ali ne i službene osmrtnice, što je i razumljivo kad se zna da se obilježja 'službeno' i supstandardno međusobno isključuju.

Svojevrсно miješanje žanrova - posljednjeg pozdrava i osmrtnice - predstavljaju primjerci oglasa gdje se oni kombiniraju: *zadnje boh voljenom tate i nonotu Mariotu X ki nas je napustil... .* (+ uobičajena osmrtnica) (Matulji) ili: *Drago mama i svekrve X. Sprogod će bit... .* (Lovran)

2.6.1. Naknadne se osmrtnice objavljuju nakon pogreba. Obično je naknadna obavijest bila želja pokojnika (što se u tekstu izričito navodi) ili obitelji. I u slučajevima pokopa izvan mjesta boravka ili za vrijeme praznika (kad novine ne izlaze) o smrti se obavještava naknadno. Takve su osmrtnice obično kraće i sastoje se od obavijesti da je umro X, da je pokopan i informacije o pošiljaocu. Ponekad sadrže i neke fakultativne elemente uobičajenih osmrtnica, primjerice okolnosti smrti ili zahvalu pokojniku.

U čakavskom su korpusu naknadne osmrtnice vrlo rijetke i sadrže sve elemente uobičajenih osmrtnica, a najavu pogreba zamjenjuje kratka konstatacija da je pokop obavljen određenoga dana na određenom groblju: *zakopali smo ga va cimiteru Kostrena 12. srpnja 1995.*

2.6.2. Pošiljaoci službene osmrtnice različite su institucije ili udruženja koja obavještavaju da su umrli njihovi sadašnji ili bivši članovi. U pravilu su takve osmrtnice vrlo konvencionalne i sadrže obavijest o smrti odnosno o mjestu opraštanja od pokojnika (kad je pogreb izvan mjesta boravka). Osim toga gotovo obavezan element službene osmrtnice je i svojevrsna formula kojom se pokojnik vrednuje time što se izriče obećanje da ga se neće zaboraviti: *Dobrog i vrijednog djelatnika/radnika/kolegu zadržat ćemo u trajnoj uspomeni / Uspomenu na dragog nam X zadržat ćemo u trajnom sjećanju.*

U individualnije sročnim službenim osmrtnicama pokušava se postići otklon od konvencionalnosti direktnim obraćanjem i zahvalom pokojniku, biranim stilom i isticanjem pokojnikovih vrлина.

3. Pozdravi/sučuti

Nakon obavijesti o smrti X-a dio adresata reagira javnim opraštanjem od pokojnika. Ovi se oglasi u novinama smještaju uz ostale vrste osmrtnica pod naslovom *Pozdravi* (NL), *Posljednji pozdrav* (VL) i *Sučuti* (SD). U regionalnim se

novinama pozdravi jednoj osobi obično tiskaju u nizu, a u SD je to pravilo - ime se pojavljuje samo u prvom (i u onima s fotografijom), dok se ostali nadovezuju i tako grade jedan jedinstveni tekst s više koautora (koji se međusobom uopće ne moraju poznavati).

Pozdrav pokojniku upućuju članovi uže obitelji, ostala rodbina, prijatelji i znanci.

3.1. Standardni i najkonvencionalniji oblik sadrži oznaku komunikacijske svrhe (*posljednji/zadnji pozdrav/zbogom/bog/adio, posljednji pozdrav i dugo sjećanje* (GS), ime pokojnika i pošiljaoca. Uz ime umrloga često dolazi i neka oznaka odnosa s pošiljaocem, u pravilu kombinirana s nekim epitetom (*našoj dragoj/voljenoj/ nezaboravnoj teti*). Ime se javlja ili u punom obliku ili bez prezimena ili kao nadimak (osobito kod mladih).

3.1.1. Kao i u standardnim pozdravima, tako je i u čakavskima uvodni signal izraz za pozdrav kombiniran s imenom pokojnika i oznakom odnosa:

posljednji/zadnji (i tužni) pozdrav dragemu Franetu / staremu prijatelju / tate, tatsu i nonotu; posljednji zbogom dragoj sestree; zadnje boh (našoj) dragoj/dragemu tate...; zadnji boh mojoj dobroj none...; zadnji put Boh mužu naše X; Boh, dobri naš nonić X.

Ime pokojnika, odnosno hipokoristici kao *nona, nonić, barba* javljaju se ili u dativu (i vrlo se često dekliniraju po t-deklinaciji: *posljednji pozdrav dragemu Ivotu/ nonotu*) ili u nominativu (*zadnje boh dragi naš nonić X*).

U drugoj, manje frekventnoj, varijanti pokojnika se ne pozdravlja, već se od njega oprašta ili rastaje: *u dubokoj boli (žalosti) / s tugom i bolom opraštamo (rastajemo) se s X*. Pozdrav realiziran kao oproštaj u čakavskom je korpusu rijedak (*z velikun tugun i poštovanjen / z velen bolon rastajemo se od X*) ili se kombinira sa zahvalom: *zadnji pozdrav i velo hvala lepoj none Tonice* (Matulji).

Redosljed ovih elemenata može biti i inverzan, tj. oglas počinje imenom: *dragoj none i pranone Pjerine X zadnji pozdrav*.

3.2. U pozdravu se pošiljalac pokojniku često izravno obraća. Pomoću tipičnih dijaloških oblika - vokativa i 2.l.sg. - uspostavlja se s njim retorički odnos, slično kao i u usmenim tužbalicama i naricaljkama (Čolović:103): *dragi Pero; voljeni naš X*.

Ta veza s tradicijom i običajima osobito je vidljiva u tekstovima u kojima se pokojnika moli da pozdravi nekog drugog, ranije umrlog pokojnika: *Dragi Saša, molim te pozdravi mi mog dragog Batu i reci mu da ga mnogo volim* (GS). Osim obećanja/uvjerenja da pokojnik neće biti zaboravljen (*Tvoj vedri lik ostat će vječno u našim srcima*), zahvaljuje mu se na dobroti i plemenitosti (*Hvala ti na tvojoj ljubavi koju si nam pružio*), upućuju mu se želje za mirom (*Snivaj mirno i bez bola*) ili se

naglašava privremenost rastanka (*Voljeni, plemeniti i dobri supruže do ponovnog susreta s tobom*).

3.2.1. Prevladavajući oblici dijaloga s pokojnikom u čakavskom se ostvaruju kao

- uvjeravanje da ga se neće zaboraviti: *Vavek ćeš ostat va našem srcu* (Zamet) / *Zavavek ćeš ostat va našeh srceh* (Kastav);

- konstatacija da je pošiljalac pogođen rastankom i/ili da mu X nedostaje: *Prerano si nas napustil* (Kastav); *teško je shvatiti da te više ni* (Lovran); *Va kuće, na lehe i va saken kantune vavek ćeš nan falet* (Kastav);

- zahvala: *draga mama, hvala ti za se* (Zamet) / *Hvala ti za sve ča si storil za nas* (Lovran) / *voljeni naš nono, ki će se sad s nami igrat? Prošal si bez besedi, a nismo ti dospeli reć ni boh, ni hvala dragi nonič, puno ti hvala za se ono lepo ča smo stobun pasali i još bimo bili da nisi zavavek zaspal* (Matulji);

-kombinacija: *Hvala ti na soj dobrote ku si nan nesebično daval. Va našeh ćeš srceh zavavek ostat*. (Zamet)

Dijaloški može biti formulirana i uobičajena završna formula: *Neka te anjeli čuvaju* (Kastav) / *Neka ti bude lahka kastavska zemlja / Lahka ti hrvatska zemlja!* *Vavik ćeš ostat va našimi srcimi* (Grobnik) / *Neka van je lahka zemlja i počivajte u miru Božjem* (Lovran).

3.3. Pošiljaoci se označavaju imenom, oznakama odnosa ili kombinacijom jednoga i drugoga: *obitelj X, sestra s obitelji, prijatelji X,Y,...* Ponekad se ove oznake kombiniraju s posvojnim zamjenicama za 2. ili 3. l. sg. ili pl.: *tvoj/njegov sin X, njihovi susjedi*.

3.3.1. I čakavski se pošiljaoci identificiraju na sličan način, dakle imenom i/ili oznakom srodstva/odnosa s pokojnikom: *njegova/tvoja hćer X, zet X i vnuk X* (Matulji); *brat s familijun* (Opatija), odnosno prijedlogom od: *od obitelji X; od susedi X s familijami i s decun* (Viškovo).

3.4. Emocijama se u pozdravima daje više prostora nego u osmrtnicama. Javno izražavanje emocija je kulturno-specifično normirano, tj. ne smije prelaziti određene granice. U nekim situacijama mora se, naime, iskazati određena emocija i to na konvencionalan, što znači prikladan i socijalno očekivan način. Zato se u odgovarajućim situacijama - recimo na pogrebu - sudionicima emocija pripisuje bez obzira na stvarne osjećaje. Naročito u ritualiziranim situacijama važe pravila izražavanja, a ne doživljavanja emocija - emocije se zamjenjuju izrazom, a izraz postaje konvencionalan simbol (Fiehler 1986:290). Tako se u pozdravima izražava pogođenost pošiljaoca gubitkom drage osobe, a na taj se način evociraju vrline pokojnika i indirektno ili direktno optužuje prouzročitelj smrti (bolest, sudbina, neprijatelj).

Zadatosti konvencijama žanra i situacije pokušavaju se prevladati individualiziranjem poruke - odstupanjem od obrasca, znacima zajedništva, lozinkama, koje samo upućenima nešto znače. To mogu biti stihovi (vrlo često u GS), aluzija na zajedničku prošlost, lokalitet (npr. pozdrav kolega iz klasične gimnazije s *pax aeternam*): *Dragi X, u školi bili smo kolege, u životu bili smo prijatelji, a u srcima ostat ćeš zauvijek nezaboravni cvijet naše mladosti. "Shine on your crazy diamond"*.

I upotreba dijalekta može se sama po sebi smatrati jednim od načina individualizacije poruke, no u čakavskim se tekstovima, iako ne tako često kao u tekstovima na standardu, mogu naći i dodatni načini bijega od obezličavanja, npr. kombinacijom dijaloga i stiha: *Najdraža moja mat X / "Z zemljun si povezana s stotinu žil, / z zemlji si zrasla kot bor, kako hrast / i vavek z nova na njoj ćeš rast"* (Opatija).

Pozdravi, dakle, imaju sljedeću strukturu:

(POSLJEDNJI POZDRAV/ OPRAŠTANJE/ OBRAĆANJE pokojniku)

IME

(PORUKA pokojniku)

POŠILJALAC

3.5. Sućuti obitelji umrloga vrlo su frekventne u SD. Sućut spada među kontaktivne tekstove (Brinker 1985:111) kojima pošiljalac daje primaocu do znanja da mu je važan odnos i održavanje kontakta s njim. On time djeluje u skladu s očekivanjima u situaciji smrti. Privatnim usmenim ili pismenim kondoliranjem ta se kontaktivna funkcija potvrđuje samo na planu privatne komunikacije, dok se javnim kondoliranjem ti odnosi prezentiraju publici pa čin dobiva i neke druge dimenzije - sugerira npr. sliku o umrlome kao čovjeku sa širokim krugom znanaca (što je pozitivan znak), a o pošiljaocu kao čovjeku koji pripada tom krugu i "zna red".

Time dolazi do izražaja još jedno ritualno obilježje pozdrava - oni su zapravo samoreferentni (Braungart 1992:5) - sudionici ih insceniraju jedni za druge.

Kombinacija pozdrava i sućuti sve se češće može naći i u drugim novinama, ali su pošiljaoci uglavnom institucije i poduzeća.

4. Zahvala

Kao i sućut/pozdrav i zahvala je tipičan participativni tekst s kontaktivnom funkcijom (Brinker 1985:111). No, dok osmrtnicâ i pozdravâ za jednu osobu može biti više i od različitih pošiljalaca, dotle zahvalu daje obitelj i - u iznimnim slučajevima - poduzeće.

Novinskom rubrikom, nadnaslovom teksta i eksplicitnim performativima označava se komunikacijska svrha oglasa.

Tipična je zahvala strukturirana na sljedeći način:

ZAHVALA (adresati, razlog) povodom smrti X-a

(posebna ZAHVALA)

(formula Počivao...)

POŠILJALAC

Najkraće zahvale potiču iz V, npr.: *Zahvaljujem svima koji su bili s nama i našim XY. Obitelj*). Njihova lapidarnost se može interpretirati na dva načina - njihovi pošiljaoci s jedne strane zadovoljavaju konvenciju, a s druge kratkoćom i izostavljanjem stereotipnih dijelova i epiteta signaliziraju svoj stav i distanciranje od formalizirana i neosobnog komuniciranja. Jer, za zahvale je upravo tipično, a to je konačno i njihova svrha, pobliže navesti adresate kojima su upućene. Istina da će se u *svima koji su bili s nama* ili *koji su nam uputili sućut* implicirani prepoznati, no očekuje se i uobičajeno je taj neodređni kvantor bar nešto bliže označiti: *svim rođacima, prijateljima, znancima, susjedima, kolegama, a posebno...* Posebno i poimence se zahvaljuje liječnicima i medicinskom osoblju, poduzećima i ustanovama, prijateljima/susjedima koji su bili od osobite pomoći, onima koji su držali posmrtno slovo, župnicima. Uz adresate zahvale obično se navodi i razlog - zahvaljuje se na njezi, pažnji i brizi oko pokojnika, na pomoći pokojniku i pošiljaocima zahvale, na izrazima sućuti, cvijeću, na suosjećanju, na plaćenim misama...

I za zahvale postoje uvodne formule kojima se tematizira razlog javnog zahvaljivanja (*u nemogućnosti da se posebno zahvalimo*), povod (*povodom (iznenadne) smrti našeg / bolnog rastanka od / gubitka i ukopa*), psihičko-emocionalni stav prema stanju stvari (Brinker 1985:111) (*duboko dimuti (izuzetnom/velikom) pažnjom/suosjećanjem i pažnjom, rastavši se od naše mile, u dubokoj/neizrecivoj boli zbog...*).

Sama kontaktivna funkcija se osim glagolom zahvaliti u 1.l.sg./pl. (gotovo uvijek kombiniranim s priložima kao *iskreno/najiskrenije/najsrdahnije/toplo/najtoplije*) eksplicira i sa *želimo se zahvaliti, upućujemo / izražavamo dužnu/veliku/najiskreniju zahvalnost / zahvalu*, a ponovljena zahvala s *posebno/nadalje/također zahvaljujemo/hvala*.

Ponekad prije (u SD poslije) završnog signala dolazi formula *Počivao u miru Božjem*, a pošiljaoci se, osim stereotipima tipičnim za osmrtnice, češće identificiraju samo imenom.

Za razliku od standardnih zahvala strukturiranih po opisanoj shemi, u SD (a sve više i u ostalim novinama) vrlo je frekventan tip s još jednim, nazovimo ga naricateljskim, dijaloškim dijelom - tonom i funkcijom identičnim onima iz sućuti - koji dolazi nakon (rjeđe i ispred) imena pokojnika. Ovaj se dio izdvaja od ostatka

zahvale i razbija njezinu i sadržajnu i funkcionalnu i stilsku strukturu. U usporedbi s tipičnim zahvalama neupućenu recipijentu djeluje kao stilsko anomalija, no on je zapravo dug regionalnim konvencijama. Jer, osmrtnički tekstovi "istodobno sadrže individualne, ljudske, civilizacijske i kulturne znakove" (Rihtman-Auguštin 1988:69).

4.1. U korpusu je zastupljena samo jedna zahvala na čakavštini, pa se stoga navodi u cjelosti: *Dimuti velun pažnjun ka nam je izražena povodom preranog rastanka od našeg dragog muža (... + ime) iskreno i toplo zafaljujemo soj rodbine, prijatelj on i poznaten ki su nan izrazili svoje saučešće, bili uz nas va najtežen momentu i dostojno sprogodili našega dragoga na vječni počinak.*

Velo fala rukovodstvu i igračima NK X na lipen oproštaju, dr. X na iskrenih besedah, te autoru dirljivog nekrologa va športske rubrike Novog lista.

Također zafaljujemo dr. X i med. sestran mjesne ambulante, doktoron i osoblju x odjela KBC Rijeka.

Posebno fala Općine X na pruženoj pomoći. Tugujuća obitelj (Kostrena).

Vidimo da je struktura ista kao i u standardnim zahvalama, razlika je samo u idiomu kojim su napisane.

Ono što upada u oči je velik nerazmjer između broja osmrtnica i pozdrava na čakavštini s jedne i zahvala s druge strane. Zašto se i oni koji su dijalektom obavještavali o smrti i isto tako pozdravljali zahvaljuju standardnim hrvatskim? O tome se, naravno, može samo nagađati. Jedan od razloga može biti taj da se zahvala upućuje vrlo širokom krugu adresata, dakle i onima koji nisu dijalektalni govornici, zatim onima s kojima je pošiljalac na distanci, što samo potvrđuje da je svaki svjestan izbor jezičnoga idioma čin identiteta kojim se kao individue smještamo u neki socijalni prostor (Clyne 1984:220).

5. Sjećanje

Sjećanja su vrsta posmrtnih oglasa koji se u našim novinama tiskaju u rubrici *Sjećanja* (NL,VL) i *In memoriam* (SD), a oznaka žanra često predstavlja i uvodnu frazu teksta (*tužno/bolno sjećanje/spomen na...*). U pravilu se objavljuju na obljetnicu smrti, a izuzetno (u SD vrlo često) i nakon jednog mjeseca, 40 dana, dva, šest, osam i devet mjeseci. Pošiljaoci sjećanja su, osim porodice, prijatelji i kolege/poduzeća, tako da se kao i pozdravi često tiskaju u nizu.

Njihova je svrha podsjećanje na umrle, a uz tekst se vrlo često javlja i fotografija. Tekst može biti sasvim kratak, sastojeći se od imena pokojnika, datuma smrti i pošiljaoca: *Mima, 21. 8. 1994. Mama i tata.*

Taj minimalni obrazac može se širiti dodavanjem oznake žanra (*Sjećanje na XY 1987-1994. Njegovi najbliži*) ili nekog izraza poštovanja prema pokojniku, uvjeravanja da nije zaboravljen i zahvale onima koji ga se sjećaju. U tu se svrhu

koriste formule kao: *Voljeni nikad ne umiru/voljeni ne umiru dok žive oni koji su ih voljeli; s poštovanjem/ljubavlju/tugom čuvamo uspomenu na tebe/s tugom/bolom/ljubavlju i ponosom čuvamo uspomenu.../s poštovanjem, ljubavlju i ponosom; ponosno i s ljubavlju.*

Češće nego u ostalim vrstama osmrtnica mogu se u sjećanjima naći stihovi, bilo kao moto ili popratni tekst. Citiraju se pjesnici (*Šuti, srce u samoći - kad naviru uspomene*, Tadijanović; *Plaćimo, plaćimo u tišini*, Ujević i sl.), nekad navodeći autora a nekad ne, Biblija, poznati šlageri (*Pusta osta Slavonija - žitna polja neorana - nema više Tvoga sina - zemljo moja mila*, VL) i vlastite tvorevine (*Tužno je bez tebe biti - teško je svoju bol kriti - u duši plakati, a nasmijan biti*, VL).

No, ono što je u ostalim vrstama osmrtnica bilo samo sporadična pojava (osim u SD) - direktno obraćanje pokojniku kao u tužbalicama - ovdje je već konvencija: *ljubavi naša uvijek si s nama; prolazi mjesec, a ti se stari moj ne vraćaš. Ne možemo shvatiti da nam više nećeš doći; dragi X s ponosom i velikim bolom u našim ćeš srcima živjeti vječno.*

Ovakve dijelove direktnog obraćanja Čolović (:112) naziva epistolarnima. Javna komunikacija s pokojnikom smještanjem u svoj situacijski okvir postaje društveno prihvatljiva.

Dijalog s mrtvima odražava se i u završnim formulama: *do ponovnog susreta* (SD); *anđeli neka te čuvaju; neka te čuva Bog; laka ti (hrvatska) gruda* i u načinu označavanja pošiljaoca - uz uobičajene formulacije ovdje se češće uz ime javlja posvojna zamjenica *tvoj(i)*, a frekventna je i sintagma *tvoji najmiliji/najdraži/najbliži*. Znancima i rodbini namijenjeno je *Hvala svima koji te se sjećaju/posjećuju tvoj tih dom/koji te nisu zaboravili*.

Sjećanja, dakle imaju sljedeću strukturu:

(SJEĆANJE)

IME

(DATUM)

(PORUKA pokojniku/ javnosti)

POŠILJALAC

5.1. I čakavska sjećanja najčešće počinju nekom performativnom sintagmom koja eksplicira svrhu oglasa: *u spomen našoj neprežaljenoj / va spomin našem dragon (Rab⁸) / tužno sjećanje na...* Uvodne su varijante konstatacija da je od smrti prošlo

8. Dok se za osmrtnice i pozdrave na osnovi najave pokopa moglo uvijek rekonstruirati lokalnu pripadnost pošiljaoca - pa time i mjesni govor - kod sjećanja je to moguće samo u slučajevima gdje se ona izričito spominje. Stanovite - ali nepouzdana - naznake u tom smislu daje samo redakcijska oznaka oglasa prema mjestu njegove predaje (npr. Opatija, Crikvenica, Rijeka).

stanovito razdoblje: *pasalo je žalosno leto kako smo se rastali od naše voljene / pasalo je leto dan od kad nas je zavavek napustil naš...* ili obraćanje pokojniku: *voljena naša X*. Slijede isti dijelovi kao i u oglasima na standardu: ime pokojnika, nadimak / datum smrti i obljetnice, i oznaka pošiljaoca.

Od fakultativnih dijelova većina oglasa u korpusu sadrži neku - najčešće epistolarnu - poruku pokojniku: *X draga neka ti je laki počinak, a mi ki te volimo molimo te da moliš za nas, da nam tuga bude lakša. U mislima smo vavek s tobun voljena i spominjena ili ča si moral poč tako dugo ča, da vidin kuliko te volin? Ča mi nikad više nećeš prit da ti to rečen?*⁹

Mnogo su rjeđe zahvale onima koji pokojnika nisu zaboravili: *hvala svima ki te se sjete i posjećuju tvoj tih i vječni dom*.

Oznaci pošiljaoca može prethoditi uobičajeno *s jubavun i poštovanjen / z ljubavi i tugun*, a završno se navode imena pošiljalaca s oznakom odnosa s pokojnikom ili bez nje ili takvo nabranje zamjenju sintagme *tvoji najdraži/najmiliji/ tvoj + oznaka srodstva (tvoja sestra s famejun)*.

6. Kontrastiranje i zaključak

U radu su se kontrastirale osmrtnice i njihovi podžanrovi na hrvatskom standardu i čakavskim idiomima bliže riječke okolice. Jedan je od ciljeva bio pokazati stvarne upotrebne norme iste grupe žanrova u dva sustava koji su u stalnom kontaktu, pri čemu je jedan od njih u odnosu na drugi podsustav.

Kako podsustavi obično nisu u tolikoj mjeri funkcionalno raslojeni da bi mogli pokrivati sva komunikacijska područja, posuđuju odnosno posišu za oblicima iz nadređenoga sustva - standarda. Osmrtnice su, naime, novija pojava u sustavu čakavskih žanrova i ostvaruju se po svim pravilima standardnih, što ne čudi, jer su žanrovi prvenstveno kulturnospecifični,¹⁰ pa se čakavski varijet i hrvatski književni jezik ovdje ne razlikuju.

Analiza je pokazala da je osnovna sadržajno-funkcionalna struktura ista i da u oba sustava postoji ustaljena morfosintaksa, leksik, idiomatika i tipična žanrovska metaforika - stalnim pojavljivanjem u istom kontekstu određeni se jezični znak pretvara u relevantno žanrovsko obilježje.

No, na svim razinama ima i niz većih ili manjih razlika, koje se odnose na:

- zastupljenost i učestalost pojedinih fakultativnih kompozicijskih elemenata. Tako npr. u čakavskim osmrtnicama u sklopu najave sahrane nema obavijesti o tehničkim detaljima (prijevoz i sl.) niti o misi, koja se preko mjesta polaska sprovoda

9. Zanimljivo je da za obljetnicu, svega nekoliko mjeseci nakon citiranog teksta (za koji je povod bio rođendan ili neki drugi datum) isti pošiljalac istom pokojniku oglas više ne formulira na čakavštini nego na standardnom hrvatskom.

10. Za razlike između hrvatskih i njemačkih osmrtnica usp. Ivanetić (1994).

samo implicira (*sprogod će bit (...) z crekvi na Breze / s kapeli na cimiteru Brešca*). Također nedostaje apelativni segment sa sugestijama kako da se adresati (ne) ponašaju, (pa je tako u korpusu samo jedanput zastupljeno *Molimo za tihu sućut*), a i želja da pokojnik mirno počiva / da mu zemlja bude laka mnogo je rjeđe zastupljena nego u standardnim osmrtnicama. S druge je pak strane u čakavskom korpusu vrlo često pobliže označavanje pokojnika pomoću nadimka, dok se zanimanje navodi svega dvaput.

Ostanemo li na kontrastiranju leksičke razine, vidjet ćemo primjerice da

- svaki sustav različito leksikalizira izvanjezičnu stvarnost. Tako je npr. semantičko polje za umiranje u standardu mnogo bogatije - prema 10 imenskih oznaka za pokop (*pokop, ukop, pogreb, sahrana, sprovod, posljednji ispraćaj, žalosna povorka, oproštaj, kremacija, polaganje urne*) u čakavskom se korpusu pojavljuje samo jedna (*sprogod*). S druge se pak strane u standardu javlja samo jedna sintagma za označavanje kruga adresata (*javljamu rodbini, prijateljima i znancima*), a u čakavskom su korpusu uz ekvivalent iste fraze (u različitim mjesnim varijantama) potvrđeni i *soj rodbine i sen onen ki su je poznali* (Viškovo), *sen poznaten* (Opatija) i *sen* (Zamet). Isto su tako u čakavskim govorima mnogobrojniji i izrazi za rodbinske odnose;

- metaforika se samo djelomice poklapa, tj. svaki sustav ima neke oblike kojih u drugome nema. U standardu su to npr. *X je napustio ovaj svijet; smrt/sudbina je odnijela/otrgla X-a; X je predao Bogu duh svoj; X se preselio u život vječni*, dok su to u čakavskom *X je zavavek zaspala* (Lovran, Viškovo), *X je šla* (Brešca), što svjedoči o tome da se leksikalizirane kognitivne slike u oba sustava samo djelomično podudaraju.

To pokazuje i usporedba tipičnih imenica korištenih za "lokalizaciju" emocija izazvanih smrću. U standardu su to *srce* i *duša* (*tužna srca, s bolom u duši*), u čakavštini samo *srce*. Nerazmjer postoji i kod pridjeva kojima se karakteriziraju emocije - pošiljaoci osmrtnica na standardu su smrću *potreseni, ožalošćeni, skrhani, shrvani, slomljeni*, dok su oni na čakavštini samo *žalosni*.

Naprotiv, *bol/tuga/žalost* je u tipičnim kombinacijama imenica i pridjeva u čakavskom *velika, teška, duboka*; a u standardu - gdje se ne javlja imenica *žalost* - *neizmjerna, duboka*. S druge pak strane za *prepuni tuge/bola* nema ekvivalenta u čakavskom korpusu.

Usporedba dvaju korpusa pokazala je još nešto: - kako je dijalekt prvenstveno vezan za usmene i sasvim određene pisane žanrove, tako je i tradicija žanra osmrtnica relativno nova, pa u njima dolazi do miješanja konvencija usmenoga i pismenoga izražavanja, tj. konvencije usmenoga žanra prenose se na pisani.

Tako se npr. usmeno *boh* u žanru posljednji pozdrav pretvara u *zadnji boh*, jer osobno usmeno opraštanje s prisnim osobama u kontaktu sa žanrom kojem su

obilježja pismeno javno opraštanje u mediju postavlja dodatne zahtjeve u pogledu verbalizacije pragmatičkih okolnosti komunikacije. Iz istoga se razloga uz uobičajeno *umrl* iz usmene komunikacije javljaju i pisanom obliku primjerene metafore *zaprla je zavavek oče; zavavek zaspala; X nas je zavavek napušćal/napustil* (Kastav, Viškovo), *prestalo j' kucat srce X-a*.

Nepostojanje tradicije također je razlog što su čakavske osmrtnice velikim dijelom "prevedene" sa standardnoga hrvatskog. U tom prebacivanju kodova pošiljaocima uvijek ne uspeva zamjenjivati podsustave, odnosno zbog stalne izloženosti drugome sustavu (standardu) nesvjesno usvajaju njegove elemente, pa se iz standarda ne preuzima samo struktura nego i čitavi gotovi predstrukturirani tekstualni elementi. Tako dolazi do zanimljivih mješavina standarda i dijalektalnih oblika. Na standardu se npr. formuliraju uvodni signali ili njihovi dijelovi: *tužnim srcem javljamo svoj rodbini, prijateljima i znancima da je u ... godini umrla naša draga XY. (Sprogodit ćemo ju...); javljamo tužnu vijest da je dana ... u ... godini iznenada preminuo naš dragi sin...; skrhani bolom javljamo (semu rodu...); X je (blago u Gospodinu) preminuo; zadnji pozdrav dragom bratu Jovetu*.

I najava pogreba može biti hibridna: *zadnji ispraćaj dragog nam pokojnika bit će na Hreljinu, utorak, 13. 10. 1994. leta na tri i pol zapolne; sprogod će se obaviti na mjesnom groblju Praputnjak u ponedjeljak u 16 sati*.

Osim tipičnih osmrtničkih formula (*počivala u miru Božjem; molimo za tihu sućut*) zanimljive su i oznake pošiljalaca. Tako se u istoj osmrtnici mogu naći: *muž, sinovi, nevesta, unuci* (Viškovo); ... *vnuke... i praunuke* (Lovran); *sin, sestra, nevesta, zet, unuka, praunuke* (Viškovo).

Miješanje sustava vrlo je očito i u posljednjim pozdravima, koji se samo oblikom imena (*zadnji pozdrav dragoj Marice/Ane*) i eventualnim izborom leksika za označavanje pošiljalaca (*od X s familijama*) razlikuju od standardnih.

Do preuzimanja standardnih oblika dolazi, kao što se vidi, na svim razinama, pa ni fonološka nije izuzetak: u sintagmi *javljamo... žalosnu vijest* potvrđen je, čakavskom dijalektu stran, fonem /ije/.

Iako se smatra da je stupanj društvene diferencijacije proporcionalan stupnju individualizacije komunikacije (Lerchner:253), analiza skupa žanrova tipa osmrtnica još je jednom pokazala da rekurentnost situacije, dovodi do pojave stereotipne sadržajno-komunikacijske kompozicije i jezičnih klišeja. Ponovljeni govor, naime, nužno dovodi do postupnog petrificiranja u komunikaciji pa se neki oblici - barem djelomice - *moraju* koristiti ako želimo djelovati primjereno situaciji. Konkretni jezični oblik osmrtničkoga teksta tako je rezultat izbora i kombinacije leksičkih i sintaktičkih sredstava zadanih namjerom, pragmatičkim i situacijskim okolnostima i konvencijama žanra.

Literatura

- Antos, Gerd (1986), *Zur Stilistik von Grußworten*, u ZGL 14 (1):50-81.
- Braungart, Wolfgang (1992), *Ritual und Literatur*, u Sprache und Literatur 1:2-31.
- Brinker, Klaus (1985), *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Berlin : E. Schmidt.
- Clyne, Michael (1984), *Language and society in the german speaking countries*, Cambridge: CUP.
- Čolović, Ivan (b.g.), *Divlja književnost*, Beograd : Nolit.
- Emert, Karl (1979), *Briefsorten. Untersuchungen zur Theorie und Empirie der Textklassifikation*, Tübingen: Niemeyer.
- Fiehler, Reinhard (1986), *Zur Konstitution und Prozessierung von Emotionen in der Interaktion*, u Kallmeyer, W. (1986.): 280- 325.
- Ivanetić, Nada (1994), *Todesanzeigen i kroatischen und deutschen Tageszeitungen*, u Zagreber germanistische Beiträge 3: 109-125.
- Kallmeyer, Werner (ed.) (1986), *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Jahrbuch 1985 des IdS, Düsseldorf:Schwann.
- Lerchner, Gotthard (1992), *Funktionelle Wechselbeziehungen zwischen Literatur-und Sprachentwicklung. Fragen zu ihrer historiographischen Modellierung*, u Zeitschrift für Germanistik 2:247-257.
- Marfurt, Bernhard (1978), *Textsorten und Interaktionsmuster*, u Wirkendes Wort 1:19-36.
- Polenz, Peter von, *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*, Berlin, New York, 1985.
- Rajković, Zorica (1988), *Znamenje smrti*, Rijeka-Zagreb: Izdavački centar Rijeka, Zavod za istraživanje folklor.
- Rihtman-Auguštin, Dunja (1988), *Novinske osmrtnice*, u *Etnografija naše svakodnevnice*, Zagreb: Školska knjiga, 116-167.
- Rihtman-Auguštin, Dunja (1988), *Posljednji prijelaz*, u *Etnografija naše svakodnevnice*, Zagreb: Školska knjiga, 168-183.
- Rolf, Eckard (1993), *Die Funktion der Gebrauchstextsorten*, Berlin, New York: de Gruyter.
- Schank, Gerd (1984), *Ansätze zu einer Theorie des Sprachwandels auf der Grundlage der Textsorten*, u Besch, Werner et al. (ed.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Bd. 1, Berlin, New York: de Gruyter, 761-768.
- Schenker, Walter (1977), *Plädoyer für eine Sprachgeschichte als extsortengeschichte*, u Deutsche Sprache 2:141-148.
- Steger Hugo (1984), *Sprachgeschichte als Geschichte von Textsorten/Texttypen und ihrer kommunikativen Bezugsbereiche*, u Besch, Werner et al. (ed.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und*

ihrer Erforschung, Bd. 1, Berlin, New York: de Gruyter, 186-204.
Stolac, Diana (1992), *Bilingvalnost čakavskih pjesnika kao bitna odrednica jezika njihove poezije*, u *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti*, Zagreb: 359-364.

ZUSAMMENFASSUNG

Nada Ivanetić

STANDARDKROATISCHE UND ČAKAVISCHES TODESANZEIGEN

In dem Artikel werden die Untertypen der Todesanzeigen (Todesanzeige, Letzter Gruß, Danksagung, In memoriam) in kroatischer Schriftsprache und im čakavischen Substandard analysiert. Unter Anwendung der Methodologie der Pragma- und Textlinguistik werden deren konstitutive Merkmale, Textaufbau und Sprachgestaltung beschrieben. Da die Schriftsprache und deren čakavische Varietät im ständigen Kontakt sind, versteht sich der Artikel sowohl als ein Beitrag zur Kontaktlinguistik als auch zur Beschreibung der Textsorten, die in einem komplexen Diasystem parallel benutzt werden.